

УДК 347.6

Юнін О.С.

доктор юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА

Досліджено основні поняття, значення та правове регулювання сурогатного материнства в сучасних умовах. Проаналізовано особливості договірних відносин у цій сфері, визначено зміст та умови договору сурогатного материнства.

Ключові слова: сурогатне материнство, сурогатна матір, репродуктивні технології, договір.

Yunin O.S., Civil-legal aspects of of surrogate maternity. The scientific article is devoted to research of basic concepts, value and legal adjusting of surrogate maternity in modern terms. The features of contractual relations in this sphere are analysed, maintenance and conditions of the agreement of surrogate maternity are certain.

The author marks that the active law does not contain « surrogate maternity» to legal definition of notion, in scientific literature the given question remains debatable.

The basic forms of surrogate maternity are certain; three modes of the legal adjusting of surrogate maternity in foreign countries are analysed.

The conclusion is done that for today surrogate maternity in Ukraine takes proper seat among reproductive technologies in medical treatment of sterile, but generates the far of legal and moral problems, which in future can become no help to sterile family, and vice versa to prang the domestic blessing acquired during the all married life. While the legislation expressly does not regulate all positions of the given question, surrogate maternity in many cases will be the mean of manipulation. For this reason the important value has the effective control from the side of the state after application of substitute maternity, the purpose of which defence of interests of both child and substitute mother, and married couples is.

Keywords: surrogate maternity, surrogate mother, reproductive technologies, contract.

Постановка проблеми. За даними статистики, в Україні від безпліддя страждають близько одного мільйона подружніх пар. Однією із сучасних репродуктивних технологій, спрямованих на подолання проблеми безпліддя, є сурогатне материнство. Україна – одна з небагатьох країн світу, де сурогатне материнство повністю законне, одним із аргументів на підтримку цього є демографічна криза. Втім, регулювання сурогатного материнства пов'язано з низкою проблем етичного, морального та правового характеру. Розглянемо деякі проблемні аспекти правового регулювання сурогатного материнства.

Метою даної статті є теоретико-правовий аналіз окремих аспектів цивільно-правового регулювання сурогатного материнства.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Слід зазначити, що проблематика правового регулювання сурогатного материнства була предметом дослідження у працях Айвар Л.К., Басай Н.М., Булеци С.Б., Верес І.Я., Головашук А.П., Дякович М., Керецман К.В., Коломієць А.С., Лещенко М.В., Онищенко О.Є., Слишинського І.В., Сопель М.В., Челобітченка М.В., Явор О.А. та інших. Однак, на жаль, чимало проблемних аспектів сурогатного материнства не визначено в законодавстві та залишаються недостатньо дослідженими.

Виклад основного матеріалу. Сурогатне материнство – це запліднення жінки шляхом імплантації ембріона з використанням генетичного матеріалу подружжя, метою якого є виношування і народження дитини, яка буде визнана такою, що походить від подружжя, на підставі відповідного договору між подружжям та сурогатною матір'ю.

Чинне законодавство не містить легальної дефініції поняття «сурогатне материнство», в науковій літературі дане питання залишається дискусійним. Так, Ю. Таланов визначає сурогатне материнство як запліднення генетично сторонньої жінки (без використання її біологічного матеріалу) шляхом імплантації або трансплантації ембріона з використанням генетичного матеріалу чоловіка та жінки, які перебувають у шлюбі з метою виношування і народження дитини, яка надалі буде визнана такою, що походить від подружжя, на підставі відповідного договору між подружжям і сурогатною матір'ю [11, с. 361]. Ю. Коренга розглядає сурогатне материнство як договір між особами, що бажають стати батьками, та жінкою (сурогатною матір'ю), що згідна на перенесення в її організм ембріона людини в умовах акредитованого закладу охорони здоров'я, виносити, народити дитину з подальшою її передачею іншій стороні, за винагороду або без неї [4, с. 136].

Сурогатне материнство може набувати двох форм:

– гестаційне сурогатне материнство (коли сурогатна матір народжує дитину, але при цьому не є її генетичною матір'ю). Гестаційне сурогатне материнство реалізується за допомогою штучного запліднення яйцеклітини майбутньої матері або донора;

– традиційне сурогатне материнство (коли сурогатна матір є біологічною та генетичною матір'ю дитини). Традиційне сурогатне материнство може реалізовуватися за допомогою штучного запліднення або шляхом інсемінації: сурогатна матір надає яйцеклітину, а сперма надається або батьком, або донором [5, с. 10].

Ставлення суспільства до сурогатного материнства є неоднозначним. З одного боку, заслуговує на увагу аргумент про те, що сурогатне материнство перетворює дітей на товар, створюючи ситуацію, коли багаті люди можуть найняти жінок для виношування своїх нащадків; материнство стає при цьому договірною роботою. Також не є рідкісною думка про те, що необхідність віддати дитину може психологічно травмувати жінку.

Прихильники сурогатного материнства мають дещо іншу думку. Вони

вважають, що іноді для бездітної сім'ї це єдиний спосіб отримати дитину і розглядають сурогатне материнство як гуманний акт любові та співпраці. На відміну від противників, вони не вважають його формою експлуатації жінок та стверджують, що жінка, яка добровільно вирішила стати сурогатною матір'ю, отримує за виконання цієї ролі достатню матеріальну компенсацію, а також моральне задоволення від користі, що вона приносить суспільству.

Важко сказати, яке цих тверджень більш правильне, однак сурогатне материнство існує і треба прийняти цей факт. Держава повинна регламентувати відносини, що виникають у таких випадках, за допомогою правових норм.

Щодо сурогатних матерів, то досить часто ними стають жінки з найближчого оточення подружньої пари, але існують також «професійні» сурогатні матері, які з тих чи інших причин, переважно заради матеріального збагачення, погоджуються на цей відповідальний крок. Сурогатна матір – це повнолітня дієздатна жінка, яка має власну здорову дитину, за наявності добровільної письмово оформленої згоди, а також за відсутності медичних протипоказань.

Вивчаючи досвід зарубіжних країн щодо правового регулювання сурогатного материнства, зазначимо, що існують три основні режими його здійснення:

– альтруїстичний режим (Австралія, Канада, Великобританія, Нідерланди, Бельгія), за яким сурогатне материнство дозволяється державою, але сурогатна матір отримує компенсацію витрат лише на медичне обслуговування та інші витрати, пов'язані з вагітністю. Майбутні батьки, що укладають договір із сурогатною матір'ю, не мають права сплачувати за послугу щодо виношування та народження дитини. Подібна практика покликана запобігати перетворенню на товар як сурогатної матері, так і дитини;

– дозвільний режим (Грузія, Індія, Російська Федерація, Україна), за яким країни дозволяють сурогатне материнство на законодавчому рівні, з певним регулюванням деяких аспектів та окремими варіаціями правового режиму. Наприклад, в Ізраїлі сурогатне материнство контролюється державою, тобто на кожен крок потрібно отримати дозвіл. У Південній Африці контракт із сурогатною матір'ю повинен бути підтверджений судом;

– заборонний режим (Франція, Швеція, Угорщина, Німеччина, Ісландія, Італія, Японія, Швейцарія, Пакистан, Саудівська Аравія, Сербія), за яким укладання договорів про сурогатне материнство не дозволяється. Країни, які вирішили прийняти такий режим, керувалися морально-етичними принципами, зокрема, мова йде про уникнення перетворення дітей на товар та експлуатації сурогатних матерів [5, с. 10–11].

На відміну від російського законодавства, в українському законодавстві не закріплено право одинокої жінки на реалізацію права на материнство. Законодавство України передбачає як суб'єктів договору про сурогатне материнство подружжя, сурогатну матір та медичний заклад. Таким чином, ге-

нетичними батьками дитини, народженої за допомогою сурогатного материнства, можуть бути лише особи, що перебувають в зареєстрованому шлюбі [12, с. 545]. В цей же час українське законодавство акцентує увагу на обов'язковій наявності медичних показань до проведення штучного запліднення та імплантації ембріона.

Законодавство деяких країн (наприклад, Російська Федерація) передбачає обов'язкове дотримання принципу медичної таємниці при застосуванні технологій сурогатного материнства. На жаль, подібна норма відсутня в українському законодавстві.

З метою уникнення численних позовів з оспорювання батьківства та материнства існують чіткі обмеження щодо цього в законодавстві, зокрема, стаття 139 Сімейного кодексу України передбачає заборону оспорювання материнства жінкою, яка народила дитину. З цієї точки зору, Україна є однією із небагатьох країн світу (нарівні з ПАР), в яких сурогатна матір фактично позбавлена права залишити дитину собі. Вона лише виношує чужу дитину, генетичними батьками якої є подружжя.

Частина 2 ст. 123 СК України передбачає, що у разі імплантації в організм іншої жінки зародка, зачатого подружжям, батьками дитини є подружжя. Якщо зародок, зачатий чоловіком, який перебуває у шлюбі, та іншою жінкою, імплантовано в організм його дружини, дитина вважається такою, що походить від подружжя [9, с. 98].

Одним із юридичних засобів захисту інтересів обох сторін – як подружжя, так у сурогатної матері, є цивільно-правовий договір між ними, який має бути укладений до зачаття дитини, і яким мають бути врегульовані усі права та обов'язки сторін, а серед інших і умови проживання сурогатної матері до народження дитини, розмір її матеріальної винагороди, а також можливість відшкодування моральної шкоди у випадку відмови з її боку передати дитину [8, с. 300]. Адже відносини між подружжям та сурогатною матір'ю не регулюються вітчизняним законодавством, стаття 123 Сімейного кодексу лише зазначає, що батьками такої дитини є подружжя. Відтоді найменше упущення в договірному регулюванні таких відносин може спричинити виникнення проблем в обох сторін. Слід зазначити, що договір про надання послуг сурогатного материнства може бути як комерційним, так і некомерційним, тобто альтруїстичним. При комерційному сурогатному материнстві сурогатна мати отримує певну матеріальну винагороду. Некомерційне сурогатне материнство не передбачає оплати або матеріальної вигоди, окрім оплати витрат, пов'язаних із вагітністю, зокрема з медичним наглядом.

І. Диба, М. Сопель слушно зауважують, що предметом договору не може бути передача дитини від сурогатної матері її біологічним батькам, оскільки торгівля дітьми заборонена. Тому договір повинен передбачати тільки виплату певної компенсації з метою створення найбільш сприятливих умов для виношування дитини і подальшої реабілітації. Він обов'язково повинен містити положення про те, що в разі рішення сурогатної матері залишити дитину собі, вона не тільки втрачає право на виплату вищезгаданої компенсації, але і

зобов'язується компенсувати біологічним батькам усі їх витрати за даним договором [3, с. 8; 10, с. 316].

На нашу думку, договір повинен передбачати такі моменти:

- компенсація витрат на медичні послуги;
- компенсація втраченої заробітної платні у зв'язку з пологами;
- адреса проживання сурогатної матері під час вагітності;
- медична установа, де буде проведено запліднення;
- подальша доля народженої неповноцінної дитини;
- зобов'язання сурогатної матері дотримуватися порад лікаря задля народження здорової дитини;
- зобов'язання сурогатної матері передати дитину після народження батькам-замовникам;
- зобов'язання батьків-замовників прийняти дитину;
- санкції за невиконання чи недотримання договору.

С.Б. Булеца зазначає, що сурогатна мати може залишитися анонімною, тоді доцільне укладення декількох договорів:

1) між сурогатною матір'ю і медичним закладом, де буде проведено штучне запліднення і подальше спостереження за ходом вагітності;

2) між цим медичним закладом і подружжям-замовником [2, с.131].

Також до юридичних засобів захисту прав сторін договору традиційно відносять письмову згоду генетичних батьків, сурогатної матері та її чоловіка на виношування ембріона та заяву сурогатної матері про відсутність в неї претензій до біологічних батьків після закінчення програми [7, с. 358]. Усі вищезазначені вимоги встановлено з метою недопущення будь-яких претензій з боку як сурогатної матері, так і з боку генетичних батьків. Адже нерідко трапляються випадки, коли сурогатна матір внаслідок післяпологових змін психічного стану відмовляється передати дитину генетичним батькам, а з іншого – непоодинокими є випадки відмови генетичних батьків забрати дитину з певних причин (народження кількох дітей, народження дитини з вадами, зміна матеріального становища тощо).

Висновки. На сьогодні сурогатне материнство в Україні займає належне місце серед репродуктивних технологій у лікуванні безплідності, але породжує значну кількість юридичних та морально-етичних проблем, які в подальшому можуть стати не допомогою безплідній родині, а, навпаки, зруйнувати сімейні блага, набуті впродовж усього подружнього життя. Доки законодавство чітко не регламентує усі положення даного питання, сурогатне материнство в багатьох випадках буде засобом маніпуляції. Саме тому важливе значення має ефективний контроль з боку держави за застосуванням сурогатного материнства, метою якого є захист інтересів як дитини, так і сурогатної матері та подружжя.

Бібліографічні посилання

1. Басай Н.М. Поняття сурогатного материнства / Н.М. Басай // Прикарпатський юридичний вісник. – 2014. – Вип. 3. – С. 58–64.
2. Булеца С.Б. Істотні та випадкові умови договору сурогатного материнства / С.Б.

Булеца // Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. – 2014. – Серія Право. – Вип. 27, т. 1. – С. 129–134.

3. Диба І. Дитина «на замовлення» / І. Диба // Юридичний вісник України. – 2006. – № 50.

4. Коренга Ю. В. Договір сурогатного материнства / Ю. В. Коренга // Бюл. Мін. юстиції України. – 2012. – № 5. – С. 133–137.

5. Міжнародний досвід законодавчого регулювання питання використання репродуктивних технологій (включаючи сурогатне материнство) / уклад. : А. Брашовяну. – К., 2013. – 60 с.

6. Нечаева А.М. Семейное право : курс лекций / А.М. Нечаева. – М. : Юристь, 1998. – 336 с.

7. Онищенко О.Є. Сурогатне материнство в Україні: проблеми регламентації / О.Є. Онищенко // Сучасна цивілістика : тези наукових робіт учасників V Міжн. цивіл. наук. конф. студентів та аспірантів (м. Одеса, 31 березня – 1 квітня 2010 року) : у 2-х кн. – Одеса, 2010. – Кн.1. – С. 357–359.

8. Ромовська З.В. Українське сімейне право : підручник для студ. вищ. навч. закл. / З. В. Ромовська. – К. : Правова єдність, 2009. – 500 с.

9. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 №2947-III // ВВР України. – 2002.

10. Сопель М.В. Правові аспекти сурогатного материнства: Україна та США / М.В. Сопель // Медичне право України: правовий статус пацієнтів України та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення) : матер. II Все-укр. наук.-практ. конф. (17–18.04.2008, м. Львів). – Львів, 2008. – С. 315–318.

11. Таланов Ю.Ю. Актуальні проблеми сурогатного материнства в законодавстві України / Ю.Ю. Таланов // Вісник ХНУВС. – 2012. – Вип. № 1 (56). – С. 360–368.

12. Челобітченко М.В. Проблеми регулювання сурогатного материнства в Україні / М.В. Челобітченко // Сучасна цивілістика : тези наукових робіт учасників V Міжн. цивіл. наук. конф. студентів та аспірантів (м. Одеса, 31 березня – 1 квітня 2010 року) : у 2-х кн. – Одеса, 2010. – Кн.1. – С. 544–546.

Надійшла до редакції 01.10.2017